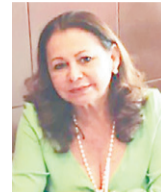

LLIBRES PER PENSAR

‘Pedagogia do Oprimido’, 50 años:
La historia del manuscrito

BETANIA LEITE RAMALHO
PROFESSORA TITULAR DO CENTRO DE
EDUCAÇÃO FEDERAL UNIVERSITY OF
RIO GRANDE DO NORTE UFRN

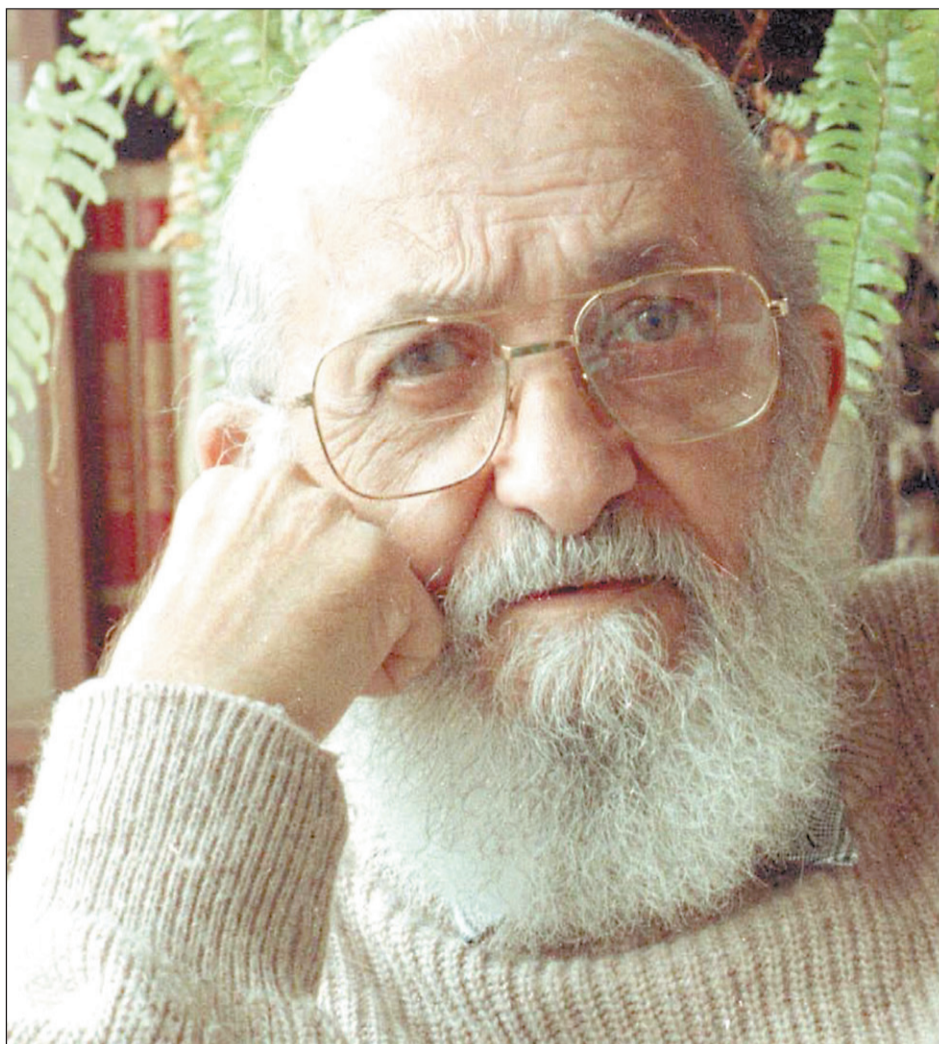
Tuve la suerte de convivir con el profesor Paulo Freire como alumna del Master en Educación de Adultos de la Universidad Federal de Paraíba en 1981-1984, período de la post dictadura en Brasil. Los seminarios impartidos por este genial profesor eran encuentros espectaculares. Era fascinante escucharlo y aprender directamente de él, con su simplicidad, modestia y la magia que nos brindaba su sabiduría y experiencias vividas. Mi generación no tuvo acceso a la obra Freireriana en su formación universitaria. Pero por increíble que parezca tuve en mis manos su primer libro en Chile, en 1978, en plena dictadura militar. En este breve escrito, con motivo del 50 aniversario de *Pedagogía del Oprimido*, quiero revelar la historia del manuscrito, el riesgo que ese documento sufrió de ser confiscado o destruido por la dictadura chilena o al volver a Brasil.

El contexto político del final de los años 50 en el mundo y en el continente sudamericano contribuyó a fomentar movilizaciones sociales focalizándose en las conquistas para las clases populares. El pensamiento de Freire se inserta en ese escenario y gana mayor importancia en los estados del nordeste brasileño como Pernambuco, Paraíba y Rio Grande del Norte, los lugares con más efervescencia política de la época.

El método de alfabetización de adultos idealizado por Paulo Freire, conocido como las 40 horas de Angicos (RN), concluido y firmado el 2 de abril de 1963, motivó al gobierno brasileño a aprobar la generalización de su experiencia por medio de un Plan Nacional de Alfabetización. Sin embargo, en 1964 el golpe militar interrumpe esta propuesta. Freire fue encarcelado durante 70 días y tuvo que salir del país como exiliado. Pasó un breve período de tiempo en Bolivia, se fue a trabajar a Chile durante cinco años, en el Instituto Chileno de Reforma Agraria (ICIRA) y en la Organización de las Naciones Unidas para la Agricultura y la Alimentación. Allí hizo varios amigos, entre ellos Jacques Chonchol Chait y su esposa brasileña Maria Edy.

Durante su exilio chileno Freire profundiza en las bases de una teoría transformadora de la educación, lo que viene a ser una referencia para la educación popular en el mundo. En 1967 publicó su primer libro, *Educación como Práctica de Libertad*, que fue muy bien recibido, hecho que le lleva a ser invitado como profesor visitante de la Universidad de Harvard, en 1969. Se instala con su familia en los Estados Unidos, donde pasa un año en esa ya entonces muy prestigiosa universidad. Como consecuencia de ello, más tarde se establece en Ginebra para trabajar en el Conselho Mundial de Igrejas (CMI).

Pero antes de salir de Chile, durante un almuerzo con sus amigos Jacques Chonchol

(ministro de Agricultura de Allende) y su esposa, Freire se presenta en la casa de estos con los manuscritos del libro *Pedagogia do Oprimido* (Pedagogía del Oprimido) y en una emotiva carta, escribe la siguiente dedicatoria: “Quisiera que recibiesen estas páginas manuscritas de un libro que no puedo prestar, ya que encarna la profunda creencia que tengo en los hombres, como un simple homenaje a quién mucho quiero y admiro”.

Pareciendo una especie de efecto cascada, el golpe militar llega a Chile en 1973 y el exministro de Agricultura de Salvador Allende, busca exilio en la embajada de Venezuela hasta conseguir un salvoconducto para ir a Francia. Su casa, como la de tantos militantes e intelectuales de la izquierda fue saqueada por las fuerzas militares: su biblioteca fue destruida, sus libros quemados y todo lo que tenía valor robado. Según declaración del pro-

pio exministro, en una entrevista concedida al profesor Romão, en 2013, afirma que “el manuscrito de *Pedagogia del Oprimido* escapó de milagro”. Tal vez porque estaba metido entre una lámina de cartulina amarilla y parecía algo banal. No obstante, fue la madre del exministro quién preservó el documento y lo envió a su hijo a París.

Pasados veinte años de exilio en la capital francesa, trabajando desde 1994 en el Instituto de Altos Estudios de América Latina, Chonchol regresa a Santiago de Chile trayendo consigo el manuscrito que, según él, había guardado religiosamente. La recuperación de esta reliquia fue un objetivo definido por la Comisión Nacional que coordinó el proyecto “Paulo Freire: 50 años de Angicos (RN)

El profesor José E. Romão, representando esa comisión, se dirigió a Santiago y concretó esa hazaña. Así que, el día 20 de agosto de 2013, este codiciado documento fue entregado por el ministro, de manos del profesor Romão, con la siguiente recomendación: “Para que se quede en la tierra de Paulo Freire, a disposición de la humanidad”.

Según Gadotti (2012) en este libro revolucionario Freire desmenuza las relaciones opresoras de nuestra estructura social e indica los caminos para el entendimiento de una pedagogía libertadora y progresista, analizando los factores que influyen en el aprendizaje. Se trata de una verdadera lección de ciudadanía y de solidaridad —y una referencia no sólo en la historia de la educación, sino principalmente en la historia cultural de nuestro país.

La *Pedagogia del Oprimido* tiene como destinatarios, efectivamente, a los que desean conocer y vivir una pedagogía de inspiración humanista. Su cincuentenario y reconocimiento mundial sólo nos hace desear una vida aún más larga y que siga siendo una referencia de la educación emancipadora con miras a la transformación social y el fortalecimiento de las democracias en este siglo XXI.

referències bàsiques

/ Flecha, R. I Puigvert, I. (1998). “Aportaciones de Paulo Freire a la educación y las ciencias sociales”. *Revista Interuniversitaria de Formación del profesorado*, 33, 21-28

/ Freire, P. i Faundez, A. (2010). *Por una pedagogía de la pregunta*. Xátiva: Ediciones del CREC

/ Freire, P. (2010). *Pedagogía del compromiso*. Barcelona: Hipatia Editorial

/ Freire, P. (2004). *Pedagogía de la autonomía: saberes necesarios para la práctica educativa*. Sao Paulo: Paz e Terra SA

/ Freire, P. (2003). *L'educació a la ciutat*. Xátiva: Edicions del CREC

/ Freire, P. (1997). *A la sombra de este árbol*. Barcelona: El Roure

/ Freire, P. (1996). *Política y educación*. México: Siglo XXI

/ Freire, P. i Quiroga, A. (1995). *Interrogantes y propuestas en educación: Ideales, mitos y utopías a finales del siglo XX*. Buenos Aires: Ediciones Cinco

/ Freire, P. (1993). *Pedagogía de la esperanza: Un reencuentro con la pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI de España Editores

/ Freire, P. (1993). *Professora sim, tia não: Cartas a quem ousa ensinar*. São Paulo: Editora Olho d'Água

/ Freire, P. (1984). *La importancia de leer y el proceso de liberación* (2a ed.). Madrid: Siglo XXI de España Editores

/ Freire, P. (1968). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI de España Editores

/ Freire, P. (1967). *La educación como práctica de la libertad*. Madrid: Siglo XXI de España Editores

Amb el suport de la Unitat de Biblioteca
i Documentació de la UdL

Grup de Reflexió Sobre Sociologia Contemporània

Aquestes pàgines estan elaborades per l'equip de professors i estudiants de la Universitat de Lleida

adscrit al GESEC, Grup consolidat d'Estudis sobre Societat, Salut, Educació i Cultura.

Feu-nos arribar qualsevol suggeriment, comentari o proposta de llibre a: gercs.udl@gmail.com

D'entrada

Paquita Sanvicén-Torné

Educació: La paraula més important de totes les que existeixen al món

Si hi pensem, no hi ha cap terme, concepte, procés vital tan important com el d'educació. Paulo Freire, nascut al Brasil i protagonista d'una història de lluita per les llibertats, va dedicar tota la seua vida com a persona, activista, mestre i pensador a demostrar a tothom el poder transformador i alliberador que té. Aquest mes ens sumem als homenatges que es fan arreu del món que commemoren el 50 aniversari de la publicació de la *Pedagogia del Oprimido* (1968-2018) el seu llibre més influent. Per aquesta ocasió, tenim el privilegi de comptar amb una col·laboració de luxe: la professora brasilera Betania Leite Ramalho, deixeble del mestre, estudiosa de la seua obra, que ha volgut compartir amb els lectors de LA MAÑANA "secrets" poc o gens coneguts del llibre i del seu autor.

Freire comença a escriure a mitjans dels 60 alhora que fa classes d'alfabetització i a donar forma al seu mètode basat en l'educació dialògica. El seu darrer títol, de 1997 any que mor, és *Pedagogia de la indignación*. Tota la seua extensa obra és una llarga tasca de continuïtat construïda persona a persona, conversa a conversa... Els conceptes que lideren els títols mostren de manera inequívoca la línia de pensament que contenen: pedagogia, compromís, educació, llibertat, lectura, ensenyament... El concepte "educació bancària" és marca freireriana: el podem definir com el fet de dirigir les ments de les persones omplint-les només de continguts. Un educador, per a Freire, ha de fer tot el contrari: fer pensar, ajudar a les persones a construir un pensament lliure, fruit de l'experiència

cia i el raonament personals.

L'educació ha de partir de la realitat i de l'entorn de l'individu. L'eina de conscienciació és la paraula, el diàleg (amb la paraula, la persona es fa persona, diu) i l'espai educatiu, més que l'escola, el carrer. Freire pensa com

Marx: la realitat social no existeix per casualitat sinó que és el producte de l'acció de les persones –de totes–. Tampoc es transforma per casualitat. Transformar la realitat opressora és una tasca històrica que han de fer i només poden fer-les persones. Freire educa perquè es generi consciència de l'opressió perquè si no l'opressor xucla la voluntat de la persona oprimida. L'oprimit si no es consciencia que està oprimit s'acaba conformant i troba normal la violència de què és víctima. (Freire, 1968: 34). En la mesura que és una pedagogia alliberadora, de conscienciació crítica i transformadora, els agents de canvi són els oprimits, els opressors no poden –per definició– practicar ni la llibertat, ni la crítica ni la transformació.

Per a ell educar, dialogar, conscienciar les persones, una a una, del fet que són éssers amb capacitat de transformació... són actes d'amor profund. La pedagogia en general ho és. Així, el darrer paràgraf de la *Pedagogia del oprimido* és desig i compromís alhora: "Si nada queda –escriu– de estas páginas, esperamos que por lo menos algo permanezca: nuestra confianza en el pueblo. Nuestra fe en los Hombres y en la creación de un mundo en el que sea menos difícil amar" (op.cit. p. 171). Freire ho escriu, recordem-ho al 1968. Cinquanta anys després... si tornés a escriure, probablement mantindria el mateix esperit. És per això que el llegim encara i cada una de les pàgines de cada un dels seus llibres continuen sent models de referència per als que, com ell, sentim l'educació com una vocació i una responsabilitat social.

Lidia Muntada Martínez

La construcció d'un món comú

Pedagogia de l'oprimido de Paulo Freire (1968) és un llibre que posa sobre paper la teoria de la pedagogia i crítica politico-social al mateix temps. És un llibre que en llegir-lo dóna la sensació que les persones no ens cultiven suficient a través de la vida, no reflexionem sobre el món on vivim i l'únic que fem és adaptar-nos per a viure en el món. Aquest llibre està compost de cinc capítols amb contingut divers que porten a una lectura atenta on es tenen, com a punt de partida, les contradiccions que existeixen entre l'opressor i l'oprimit i com es pot superar a través de la seva teoria pedagògica.

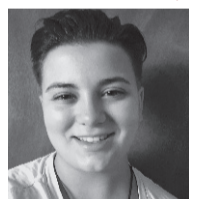
L'autor va exposant al llarg del seu relat la seva teoria com la concepció "bancària" de l'educació. Pretén transformar la ment dels individus perquè s'adaptin millor a les situacions reals, i així, dominar-los amb facilitat. A més passivitat de l'individu, més s'adapta. Freire critica aquesta educació unidireccional i planteja una alternativa d'educació integral entre educador i educant fent així que l'educació passi a ser pràctica de la llibertat. Si s'aconsegueix una immersió plena en la lectura, podem sentir-nos com a lectors oprimits i opressors al mateix temps, porta a l'autoreflexió i autocrítica per a poder entendre el que realment ens vol transmetre l'autor. El coneixement no es transmet, "s'està construint". L'acte educatiu no consisteix en una transmissió de coneixements, sinó que es tracta de construir un món en comú.

Freire trenca esquemes pel que fa a difondre coneixements, encara avui en dia molt actual la seva pedagogia de l'oprimido transmet un missatge: la pedagogia de les persones que s'obstinen en la lluita per la seva alliberació a través de la reflexió i actitud crítica, la reflexió i l'acció d'aquestes sobre el món per a transformar-lo.

En definitiva, aquest llibre el recomano per veure com l'educació coexisteix amb la política, quina relació tenen des de les seves diferències en l'ús de ser-hi. Un llibre que aporta coneixement i que a opinió personal fa un acompanyament per arribar a l'alliberació i entendre segons la teoria d'acció dialògica que cap autoritat pot ser autoritària i que la llibertat no pot ser deshonest.

Punts de vista

El procés de com la vida es fa història

Aquest és un llibre que parla sobre un món conegut per tots però en el qual no ens parem a caminar mirant el paisatge, solament el sobre saltem i creiem conèixer-ho al 100%. Paulo Freire escriu *La pedagogia de l'oprimido*, un llibre que ha tingut una gran rellevància on mostra la seva experiència com a educador i la seva profunda visió sobre la vocació humanista de l'educador i també parla de la consciència humana.

Segons ell considera l'educació "com a pràctica de la llibertat" aquesta és un arma molt potent, tant que al meu entendre i en la de molts lectors és l'arma per no ser dominats, per no convertir-nos en oprimits.

Aquest llibre és una nova forma de relació entre educador i educant i entre subjectes socials. Està dedicat als oprimits i està basat en la seva pròpia experiència com a professor per a adults analfabets.

Durant el llibre abasta diferents temes: parla per exemple de l'adaptació dels individus i diu que aquesta ha de fomentar-se en les situacions de la vida quotidiana. La consciència té un paper essencial, l'individu ha de basar-se en la realitat en què viu i l'altra és la lluita dels oprimits contra els opressors. D'altra banda parla de la concepció bancària referint-se a l'educació com a instrument d'opressió, diu que quan l'educador ens ensenya alguna cosa ens centrem a memoritzar-la sense reflexionar en el que significa allò que estem aprenent, no li busquem la volta de fulla tan sols ho acceptem i ho acumulem. També parla del diàleg diu que és essencial a l'educació per aconseguir construir el coneixement entre l'educador i l'educand.

El més important d'aquest autor al meu entendre és que el coneixement no es transmet sinó que s'està construint, l'acte educatiu no ha de basar-se tan sol en una transmissió de coneixements sinó en la construcció entre l'educador i l'educand buscant la fi: el coneixement.